

Et af de femten Bøller.

Ved P. C. B. Bondesen.

Langeland lignes af Oehlschläger ved en smækker Gren, brudt af den danske Rosenhæk, og man har ment, at han har tænkt paa den, da han kort efter Langelandsrejsen skrev sin smukke Sang: »Der er et yndigt Land,« som er blevet en af vore mest skattede Nationalsange.

Det bugter sig i Bakke og Dal.

Og Bakkerne er noget for sig. De ligner smaa Alpetoppe eller, om man vil, store Muldvarpeskud, som man ikke ser dem andet Sted, og som vore Geologer staar temmelig freimmed overfor. Nogle bærer prægtige Bøgeskove, andre — de saakaldte laadne Banker — er dækket med Krat. Atter nogle er kornrige Agre, andre fortrinlige Luzernemark.

Og imellem Bakkerne og Bøgeskovene, ud over Mark og Eng, og ud over de mange levende Hegn med Roser og Gedeblad ser man til begge Sider Stranden.

Der er smukt paa Langeland.

Det fandt ogsaa Grundtvig, der kalder det et Kanaans Land. Ganske vist følger han til, at Kana-

niten endnu ikke er uddrevet. Men det er nu over hundrede Aar siden, at han levede iblandt Langelænderne, og meget Vand er løbet i Strand siden dengang. Nu er der sikkert ingen Kananiter tilbage, og skulde der være en og anden endnu, da vil de nok helt forsvinde, naar Banen om et Par Aar vil faa Langeland inden for den Verden, som det hidtil har ligget saa temmelig udenfor.

Femten Møller, femten Bøller og femten Kirkesogne havde Langeland i gamle Dage. Ogsaa hermed er der sket Forandring. Der er nu langt flere Møller og færre Bøller.

Et af disse er Landsbyen *Illebølle*, der hører til Lindelse Sogn og ligger $1\frac{1}{4}$ Mil sydøst for Rudkøbing.

Om dets første Oprindelse ved man intet; men Sagnet fortæller, at der paa Guldborgbakke i Byens vestlige Del skal have ligget en Borg, og at der fra Langelandsbæltet skal have skaaret sig en Vig eller Vejle ind i Landet til Bakkens Fod, hvor Skolen nu ligger.

Jordsmonnet synes at bekræfte Sagnets Rigtighed. Hvor der før skal have været Vejle er der meget fladt, og gamle Folk har fortalt, at der i deres Barndom næsten altid stod Vand over hele denne Flade, der kaldes Ejmose, og som strækker sig fra Skolen Nord efter og udgør et Areal af 30 Tdr. Land. Den henlaa derfor før Udskiftningen som Overdrev og blev næsten ikke benyttet. Seneere bragte det forbedrede Agerbrug

den under Ploven, og man ser nu frugtbare Marker, hvor før Vikingskibene løb ind.

Ogsaa med Hensyn til Sagnet om Borgen taler Jordsmonnet for, at der i Oldtiden virkelig har staaet en Bygning paa Bakketoppen, da denne udgør en temmelig stor Flade, og der mod Syd ned ad Bakkens Skraaning er en flere Alen bred Stribe kulsort Jord, der i Farve afviger meget fra den øvrige Muld. Dette har da fremkaldt den Formodning, at Spildevandet fra Borgens Kælderrum her har haft sit Afløb. Navnet paa Bakken synes endvidere at bekræfte Sagnet, og dertil kommer endnu, at man jævnlig har fundet smaa Stykker Kobber, der rimeligvis er Rester af Borgens Tag, ligesom ogsaa Fruerlund og Lurtoft med flere Navne paa de nærliggende Marker vidner om, at der her har staaet en Borg.

Ældre Historiekrivere har endog villet mene, at Kong Humble residerede her, og at ikke langt fra Guldborg det Slag stod, i hvilket han blev dræbt af sin Broder Lothar, der ved denne Leilighed selv faldt. Nord for Humble Kirke findes en anselig Kæmpehøj, der som den nærliggende By bærer Navn efter den gamle Sagnkonge. I hvert Fald synes Guldborg at have været Herresædet for Langeland, indtil det i Fejdetid er blevet ødelagt og derpaa afløst af Trane-kær.

Opkørselen til Borgen skal have været fra den sydvestlige Side paa Bakken, og her laa endnu indtil Udskiftningen temmelig højt oppe et Hus, som da blev udflyttet, men som vistnok var en Levning af en Gaard, der længere tilbage i Tiden er blevet nedlagt og forenet med den nuværende Guldborggaard. Fra denne, der ligger Syd for Bakken og formodes at have været Borgens Ladegaard, førte en brolagt Vej

op til Slottet. Nogle faa hundrede Alen mod Vest paa Herslev Grund har Jomfruburet staaet. Bakken saavel som Gaarden ved dens Fod bærer derfor endnu Navnet Kvindebjerg. Her har da Kvinderne søgt Tilflugt i Krigstid. Intet Spor er iøvrigt tilbage af nogen Borg; men i Begyndelsen af forrige Aarhundrede blev der paa Bakken opgravet to menneskelige Skeletter af anselig Størrelse.

Hvoraft Byens Navn udledes ved man ikke. Muligvis det skriver sig fra Vejlen, ved hvilken den er opstaaet. Eller fra de mange Bakketoppe, der som en hel Alpekæde omgiver den, og at den saaledes oprindelig har heddet Hillebølle, da Ordet Hill betyder en Høj.

Byens samlede Jordareal udgør ca. 1200 Tdr. Land med godt 115 Tdr. Hartkorn. Paa dens Grund findes flere Smaaskove foruden en temmelig stor Skov, der kaldes Illebølle Fredskov. Endvidere hører til Byen adskillige Enge og en Overflødighed af Tørvejord. Op til Fredskoven grænser saaledes Kildemosen, der ikke er udskiftet. Hver Lodsejer har dog sit bestemte Maal, hvorimod Sættepladsen er fælles. Græsningen paa denne udlejes som oftest hvert Aar til den højst bydende, og Udbyttet deles mellem Lodsejerne, hvorimod hver Mand selv overlader Græsset paa sit Tørvemaal til en eller anden Husmand, i Reglen for et vist Antal Høstdage. Rørsøse og Gammellong er derimod begge udskiftede i Aaret 1819 af Landinspektør *Bondesen*. Tørven fra de tre nævnte Moser er af god Beskaffenhed, hvad ikke kan siges at være Tilfældet med Helvedsmosens Tørv, som er meget

Matthias Nicolai Bondesen, f. 1764, † 1842, Landinspektør i Skaarup ved Svendborg.

svovlet og ildelugtende. Denne Rigdom af Tørv afgiver om Sommeren en god Erhvervskilde for mange Husmænd, der da næsten udelukkende beskæftiger sig med Tørvearbejde. Almindeligst opkætskes Tørven, og de Mænd, der forestaar Kætskningen, tjener en høj Dagløn. Paa anden Vis er Tørvemoserne ogsaa af stor Betydning for Smaafolk. Ved at leje Maalene bliver nemlig mange jordløse Husmænd i Stand til at holde en Ko eller et Par Faar, ligesom de ogsaa undertiden kan avle nogle faa Tønder Korn.

Byens øvrige Jordoverflade er forresten bølgeformig, og rigtig mange af de for Langeland saa ejendommelige, runde Bakker findes paa dens Grund. Til østre Strand grænser et Par lave Klinte, og derfra hæver Jordsmonnet sig mod Vest, indtil det i Guldborgbakken naar sit højeste Punkt, ca. 150 Fod over Havet. Denne Bakke ejes af Bjerggaarden og kaldes derfor i daglig Tale Bjergbanken. Fra dens Top er en vid Udsigt, saa man i klart Vejr kan se fire Købstæder og mange Kirker. I September 1858 blev her afholdt en stor Folkefest med Taler og Sang, ved hvilken Lejlighed Øens daværende Rigsdagsmand *J. A. Hansen*, fra København ogsaa var til Stede.

Jordlaget i alle Bakkerne er overvejende Ler og Mergel, og Byens Jorder er i det hele taget af god Beskaffenhed. Strandjorderne ud til Langelandsbæltet blev længe anset for de ringeste; men da Græsning og Mergling blev almindelig, er de nu kommet godt med og afgiver ligesaa mange Fold som de bedste Byjorder. Tidligere var det meget almindeligt, at Kvæget, naar det græssede paa disse Strandløkker, fik

Jens Andersen Hansen f. 1806, † 1877, i mange Aar indtil 1866 Folketingsmand for Langeland.

en Sygdom, som man her kaldte Stramsyge, og som bestod i, at dets Ben tabte Kræfterne, saa Dyret hverken kunde gaa eller staa. Man kendte ikke Grunden til denne Sygdom, langt mindre Raad for den; men nu er den helt hævet og spores ikke mere, efter at Jorderne er blevet kultiverede. Denne Del af Illebølle kaldes endnu Skoven, skønt den slet ikke svarer til sit Navn; men der har i gamle Dage været store Skovstrækninger langs hele Østkysten, hvilke Svenskerne afbrændte i den ulykkelige Krig, der lagde saa mange Byer og saa meget Land øde.

Før Fællesskabets Ophævelse boede alle Illebølle Mænd samlede i Byen; men 1783 opkom en større Ildebrand, og den første Gaard blev da udflyttet. Inden for Vangeledet var der ved hver Gaard en Toft. Udenfor laa den øvrige Agerjord, der var delt i tre Marker. Mod Nord Longmark, mod Syd Kildemosemarken og mod Øst ud til Stranden Skoven. Hver af Byens Gaarde havde i disse Marker deres egne Agre. Naar Høsten var endt, blev Kreaturerne sluppet løs ud over hele Bymarken, og det var ofte besværligt for Pigerne at finde Køerne mellem Tjørn og Krat, der flere Steder bredte sig frodigt. Som oftest holdt dog hver Gaards Kvæg sig samlet, og desuden var enkelte Køer forsynet med en paabundet Klokke. Hver Gaard havde sit Bomærke, med hvilket dens Kreaturer blev betegnet. Ellers var det ikke til at kende mit og dit. I Fredskoven græssede Hestene til stor Skade for de unge Spirer, der enten blev helt afgnavet eller i hvert Fald meget forkuet i Væksten. En Flok Drengene var ganske vist sat til at vogte, men de tænkte mere paa Leg og gale Streger, og saa blev Hestene passet derefter. Ofte var det Overtroen, der drev dem fra deres Post. Fredskoven havde jo ogsaa

sit Spøgelse, som viste sig for Drengene i Morgen-dæmringen eller Aftenskumringen. Det var en hvid Hest, som altid kom til Syne paa en Høj i Skoven og igen forsvandt lige saa hurtig, som den havde vist sig. Det maatte i de Tider sagtens kunde indgyde Skræk, og det var da ikke saa underligt, at Drengene flygtede ud af Skoven og lod Heste være Heste, hver Gang de saa Spøgelset oppe paa Højen.

Agerbruget stod paa et meget lavt Trin her som overalt i Landet. Jorden laa mange Steder udyrket hen, dækket af store Sten, Tjørn og Krat. Paa det skadelige Vands Afledning tænkte ingen; det sivede i Jorden og fulgte Plovmanden i Furen. Den tunge, klodsede Hjulplov blev trukket af fire Heste, der styredes af en Plovkører, hvis Lod var alt andet end misundelsesværdig, selv om han undertiden kunde faa Lov til at ride paa den nærmer Forhest i Stedet for at gaa ved Siden. Han var nemlig udsat for Hug og Skænd, da han gerne maatte undgælde for Plovmandens daarlige Lune. Det var kun faa, der ved sin Sang kunde forjage dette, og som den lille Plovkører paa Tave Smeds Ager ved Birkende kunde synge Glæde ind i de stavnsbundne Bønders triste Tilværelse. Gaardmanden pløjede som oftest selv. Var han forhindret, maatte en Husmand gøre det. Sjældent blev Karlen betroet dertil. Hjulploven holdt sig ualmindelig længe paa Langeland, og man betragtede dens Afløser som et Redskab, der kun ødelagde Jorden. Svingploven kom til Illebølle 1837, og det var en af de første, der af Bønder købtes paa Langeland; men i Begyndelsen blev den kun lidet benyttet, da man mente, det var Daarskab. Dog, Fordommen imod den maatte omsider give tabt, og da blev den almindelig indført overalt. Kun een Mand vilde ikke

anskaffe den. Han kaldte den stadig en Kaffemølle og vedblev indtil sin Død at bruge Hjulploven.

Det gjaldt om at blive først færdig med Pløjningen om Foraaret, og Plovkøreren i den Gaard, der sidst fik hængt Ploven paa Ladevæggen, maatte hele Sommeren igennem bære Øgenavn derfor. Indtil Hø- og Kornhøst bestod Arbejdet i Tørvegravning og Forfærdigelse af Høstredskaber samt Husenes Istandsættelse med Ler og Tag, og denne Tid af Aaret kaldtes den ledige Sommer.

Naar Mændene i Anledning af Fællesskabet havde noget at forhandle med hverandre, samledes man til Gadestævne, der holdtes midt i Byen, hvor denne deler sig i Overby og Nederby. Oldermændene tudede da i et stort Kohorn for hver Mands Port, og dermed blev Mødet bekendtgjort. I Reglen var der om Sommeren Møde hver Søndag Eftermiddag. Tjenestedrengene maatte da ogsaa komme til Stede for at opgive, hvis Kreaturer havde været løse i den forløbne Uge, for hvilket Ejermanen da maatte erlægge Bøder. Disse gik til Brændevin, hvad der ofte gav Anledning til Trætte og Slagsmaal saavel imellem Mændene som Drengene. Oldermændens Horn benyttes siden af Brandfogden, naar han skulde »tude til Ildebrand.« Da maatte alle ud for at redde; men man gav sig gerne god Tid. Først skulde man op paa den nærmeste Bakke og se, hvor Ilden var, og som oftest kom man da for sent til Brandstedet.

Udskiftningen for Illebølle foregik 1804 af Landinspektør *Faber*. Nogle Aar tidligere var Byens Jorder blevet opmaalt af Landinspektør Bon-

Landinspektør *Faber* boede paa Ingerslyst ved Kerteminde.

desen. Ved Udskiftningen talte Byen seksten Gaarde og tyve Huse foruden Skolen. Grevskabet Langeland var største Lodsejer med ti Gaarde og tretten Huse. I Følge Planen for Udskiftningen skulde dets Gaarde gøres lige store, hver med fem Tdr. Hartkorn, med Undtagelse af en, der skulde have det dobbelte, da den hidtil havde været paa fjorten Tdr. Hartkorn. Det var ogsaa bestemt, hvilke Gaarde der skulde forblive liggende i Byen, og hvilke der skulde udflyttes. Planen var imidlertid ikke efter alle Fæsterne's Ønske. Nogle var misfornøjet med at skulle have mindre Gaarde, andre vilde nødig blive Udflytter. Da den derfor kom til Fæsterne's Kundskab, var der to, der skyndte sig med at købe. Den ene havde en Gaard paa otte Tdr. Hartkorn, som han ikke gerne vilde have ned paa fem, hvad han undgik ved at købe. Den andens Gaard var ganske vist kun paa tre Tdr. Hartkorn og vilde altsaa som Fæstegaard være blevet større; men den var bestemt til Udflytning, hvad Vedkommende nødig vilde have, og som han derimod langt hellere vilde overføre paa sin Nabo. Et Par andre Fæstere ønskede heller ikke at se deres Gaarde mindre, og de beholdt da for en Sum Penge til Herskabet deres daværende Hartkorn og fik Jord derefter. Saaledes blev Udskiftningsplanen ikke ganske fulgt, idet kun fem Gaarde blev gjort lige store og een dobbelt mod hver af disse. Af de fem lige store Gaarde blev de to udflyttede, og Dobbeltgaarden erholdt Arealet til sit halve Hartkorn i en Udlod.

Husene skulde alle beholde deres Plads, men tildeles Jordlodder imellem Byens og Udflytterne's Gaarde.

De øvrige Gaarde og Huse hørte dels under Stamhuset Ahlefeldt, dels under Skovsbo og Hjortholm med Undtagelse af Gaarden Polleholm og dennes tre Huse.

Ved Udskiftningen skulde Beboerne tage Hegn efter Hartkorn, og da Udflytterne havde større Areal at indhegne, fik Byens Gaardmænd Hegnsparter hos dem. Senere blev imidlertid Markskellene levende Hegn og overtoges da af de tilstødende Jordbrugere.

Byens Beboere var tidligere delt i to Gildeslav, og hvert af disse kaldte man en Styre. Overby og Nederby havde hver sin. Dog blev den første Gaard i Nederby regnet til begge Styrer. Denne Inddeling, der tabte mere og mere sin Betydning, holdt sig længst i sin oprindelige Form ved Begravelser. I Forening ejede Byen en Ligvogn, og den Styre, hvor Liget hørte hjemme, skulde af hver Gaard og Hus afgive en Mand til at følge. Undlod nogen dette, skulde han give Bøde. Derimod kunde de uformulende blive fritaget for at gøre Gilde ved at give nogle Flasker Brændevin. Ligvognen kunde udlejes til andre Byer, og den aarlige Indtægt herfor deltes efter et vist Forholdstal mellem Gaardmænd og Husmænd hver første Maj. 1841 var der saaledes indkommet i Leje af Ligvognen 4 Rdl., af hvilket Beløb hver Gaardmand fik 1 Mk. 4 Skill., medens hver Husmand maatte nøjes med 4 Skill. Husmændene skulde vedligeholde Undervognen, Gaardmændene alt det øvrige. Til den første Gaard i Nederby havde Byen tilbygget en Port, hvori Ligvognen stod, indtil Gaarden blev flyttet og ombygget. I Mangel af Plads solgte man da Vognen 1858 for 23 Rdl. 4 Mk. 8 Skill., der tilligemed dens Kassebeholdning 5 Rdl. blev delt lige mel-

lem Foreningens 31 Medlemmer, saa hver fik 5 Mk. 9 Skill.

Ombud i Byens Anliggender og Tilsyn med Snekastningsarbejdet paa de offentlige Veje paa hvilede Oldermændene. Denne Tjeneste forrettes skiftevis af Gaardmændene efter den Rækkefølge, i hvilken Gaardene før Udskiftningen laa i Byen. Hvert Aars første Maj skiftes Oldemand, og en Sammenkomst, der efter Dagen kaldes Voldermissegilde, finder da Sted hos den, der skal fratræde. Ved denne Lejlighed afhandles Byens fælles Anliggender, der nu kun er ubetydelige. Oprindeligt var det alene Gaardmændene samt Skolelæreren og Smeden, der kom til Voldermissegilde, og Beværtningen bestod da i Brød, Brændevin og Kaffe; men 1838 blev det bestemt, at i Fremtiden skulde hver Mand møde med sin Kone eller en Datter i hendes Sted, og der skulde da opvartes med Suppe, Kød og Kage samt Kaffe og Punch. Dans skulde ogsaa finde Sted, og hver Mand, selv om han ikke dansede, skulde i Musikanterpenge erlægge 1 Mk. I Vinteren 1836—37 faldt der meget Sne, saa det var helt uoverkommeligt for Oldermændene at tilsige Sneøserne og føre Opsyn med deres Arbejde. Dette vedtog man derfor ved næste Voldermissegilde at dele imellem Oldermændene og den, der næste Aar skulde afløse ham.

1864 vedtoges det at anskaffe en Vejplov til at udjævne Hjulsporene paa Byens Veje. Med den kørte man da hvert Foraar og Efteraar, indtil den i 1884 blev solgt for 7 Kr. 50 Øre.

Da Spaniolerne under Krigen med England i Aaret 1808 var sendt som Hjælpetropper til Danmark, laa en Afdeling af dem paa Langeland, og Illebølle maatte da ogsaa modtage Indkvartering. Det var

ikke saa let altid at opvarte disse Folk, der hver Dag skulde have Suppe og Hvedebrød, og man var tillige angst for deres Cigaretter, som de skødesløst kastede fra sig saavel inde som ude. Da de gjorde Oprør og fra Spodsbjerg skulde overføres paa engelske Orlogsskibe, der laa i Langelandsbæltet for at modtage dem, opsnappede de en Del forspændte Bøndervogne, som de tvang til at køre for sig, hvorhen de vilde. To Illebøllemand, der hver med sin Vogn var kørende til Rudkøbing, maatte saaledes til Spodsbjerg, hvor de blev tvunget til at udføre Kørslen for Spaniolerne i de Dage, Indskibningen gik for sig.

De jydskke Dragoner under Major *Guldberg* laa ogsaa en Tid i Illebølle, og da forefaldt der paa Byens Grund en lille Krigsbegivenhed. Nogle Kanonbaade fra Nakskov havde taget et engelsk Handelsskib ude i Langelandsbæltet; men da de blev saa stærkt forfulgt af en Orlogsmænd, maatte de sætte deres Prise paa Grund ud for Illebølle, kun et lille Stykke fra Land. Besætningen blev ført som Fanger op paa Gaarden Polleholm, og Kanonbaadene sejlede bort. Imidlertid vilde den engelske Orlogsmænd tilbageerobre Handelsskibet. Den sendte derfor Barkasser ind til det for at bringe det flot igen, hvad der dog blev forhindret. Der var gaaet Ilbud til Skrøbelev efter Artilleriet. De jydskke Dragoner viste sig ogsaa snart, og Bønderne maatte møde med Vogne. Der stod nu en heftig Kamp, der varede i flere Timer. Imens var der stor Jammer oppe i Byen, hvor Kvindfolk og Børn var alene hjemme. Nysgerrigheden drev dem op paa Bankerne, men Frygten fik dem snart

Christian Høegh-Guldberg, f. 1777, † 1867; Major 1811, 1848 Generalløjtnant; Storkors af Db.

med igen, da det viste sig, at enkelte Kugler kunde række saa langt. En Vogn kom kørende fra Rudkøbing med et Selskab, der ogsaa ønskede at være Vidne til Bataillen; men da den kom ind paa Longvejen, slog en Kugle ned foran Hestene og kastede Jord og Grus op til alle Sider. Man havde da faaet nok og vendte øjeblikkelig om igen. Det lykkedes ikke Engelskmanden at bemægtige sig Handelsskibet, men fra en Barkasse blev det stukket i Brand, og da Stridens Genstand var gaaet op i Luer, sejlede Orlogsmændene bort, og Kampen ophørte. En Dragon havde mistet det ene Ben og blev forbundet af Lægen oppe paa Polleholm. Men paa Vejen til Lasarettet i Rudkøbing bad han den Mand, der kørte for ham, at løsne Forbindingen, da den smertede ham saa meget. Og Manden kunde ikke nænne at sige Nej; men Følgen blev, at da han naaede Lasarettet, var Dragonen død af Forblødning. Samme Mand omtalte ofte med Taarer sin Daarskab, som han angrede meget. Efter at Skibet var brændt, flød flere Ting af Ladningen i Land, og en og anden, der havde for lange Fingre, kunde da ikke holde sig hjemme om Aftenen, men maatte ned til Stranden for at kapre noget. Det hændte da, at den ene kunde blive bange for den anden og løbe til hver sin Side. Ja, der var en, som en Aften blev bange for sin egen Skygge og rendte, alt hvad han kunde.

Under den første slesvigske Krig laa i Sommeren 1849 en Afdeling af den svensk-norske Flaade i Langelandsbæltet ud for Illebølle. De fleste af Byens Beboere gæstede Skibene, og nogle Mænd, som havde været om Bord paa Fregatten »Josefine«, og som der havde mødt al mulig Forekommenhed, indbød Officererne til et Genbesøg. Næstkommaderende med flere

Officerer og to Kadetter efterkom Indbydelsen, og nu blev der først foranstaltet en Køretur for dem til Rudkøbing og dernæst en Festmiddag, som blev givet i Guldborggaarden og bekostet af Deltagerne fra Byen. I samme Gaard afholdt ogsaa Sognebeboerne et stort Gilde for de tilbagevendte Soldater ved Krigens Slutning, og ingensinde før havde saa stor en Festlighed fundet Sted i Illebølle.

Ved Udskiftningen var Guldborggaarden Fæste under Stamhuset Ahlefeldt. Senere blev den købt af *Christian Guldborg*, der var en af Byens mest fremragende Mænd og bekendt for den strenge Orden og Omhu, hvormed han passede sine Ting. Efter ham blev Svigersønnen *Morten Foged* Ejer af Gaarden. Denne Mand nød stor Anseelse, ikke alene i Byen, men over hele Øen. Han var i mange Aar Landstingsmand, og hvem han anbefalede til at repræsentere Langeland i Folketinget, kunde altid gøre sikker Regning paa at blive valgt.

Blandt de mere ansete Bønder i Illebølle endnu længere tilbage i Tiden maa nævnes *Jeppé Knudsen*, der boede i Overby, hvor Gaden drejer mod Syd, lige over for Branddammen. Gaarden har Matr. Nr. 18 og var tidligere Fæste under Skovsbo, men købtes allerede før Udskiftningen af *Jeppé Knudsen*. Baade han og hans Kone var meget kendt over hele Øen. Han som Dyr læge, hun som Jordemoder. Men dette udstrakte Bekendtskab gav imidlertid Anledning til følgende lille Historie. Da *Jeppé Knudsen* skulde gøre en Datters Bryllup, blev Gildesbyderen sendt ud til Slægt og Venner med Indbydelse. Han afleverede hvert Sted den sædvanlige Ramse og fik Tak og Taar alle Vegne. Til sidst mere end han kunde taale. Hans Hukommelse blev derved noget svækket,

saa han blev ved at byde væk og endte ikke, før han naaede Gulstav. Da han kom tilbage, glemte han naturligvis ogsaa at fortælle, hvor langt han havde været omkring, saa i Gildesgaarden var man i den skønneste Uvidenhed om de mange Gæster, der vilde indfinde sig, og som alle kendte Jeppe og og hans Kone saa godt og ikke kunde tro andet, end Gildesbyderen virkelig var kommet med Hilsen fra de gode Venner i Illebølle. Man tænke sig derfor, hvilken Overraskelse, da Bryllupsdagen oprandt, og de mange Gæster, Læs efter Læs rullede ind i Gaarden. Ja, denne kunde umulig rumme saa mange Mennesker, ligesom Gildesmaden heller ikke kunde strække til. Der maatte da slagtes paa ny, og Bud sendes til Rudkøbing for yderligere at gøre Indkøb. Det lykkedes derfor først henimod Aften at faa de sidste Gæster anbragt til Middagsspise i Nabogaarden. Det var en Begivenhed, der vakte Opsigt, og som endog blev Genstand for en Smædevisse.

Sønnen *Hans Jeppesen* fik Gaarden efter Faderen, men byttede den senere bort imod den større Fæstegaard Matr. Nr. 3, der dengang laa tæt til Gaden i Norderby. Som ovenfor omtalt blev den henregnet til begge Styrer, og i den havde Ligvognen sin Plads. I gamle Dage skal der her have boet en Mand, hvis Kone pludselig faldt død om paa Gulvet. I Haanden havde hun en Potte, der mærkelig nok ikke sloges itu, og endnu mærkeligere var Mandens Udbrud: »Gud ske Lov, Potten holdt dog hel«!

Hans Jeppesen var som Faderen en meget søgt Dyr læge, hvad der kun gav Tidsspilde og Ulejlighed.

Hans Jeppesen, f. 1778, † 1852. Gift 13. Juni 1800 m. *Anne Kathrine Larsdatter*, f. 1781, † 1861.

Hans Kone var Datter af Storbonden *Lars Pedersen*, der sad som Selvejer i Byens største Gaard, som før Udskiftningen stod for fjorten Tdr. Hartkorn. Hun var som Svigermoderen uundværlig i de fleste Barselstuer der i Byen, og for mange Sygdomme vidste hun gode Raad. I Aaret 1850 fejrede dette Par deres Guldbryllup i Gaarden, hvor Sognepræsten holdt Tale til de to gamle, der sad i hver en smuk Lænestol, som Byens Gaardmænd i den Anledning havde foræret dem. Sange var forfattede til Dagen, og et stort Gilde blev der holdt for mange Mennesker. Allerede dengang havde det gamle Par overladt Gaarden til deres Dattersøn *Christen Hansen Bjerg*, der ogsaa blev en af de mere ansete Mænd i Byen.

Ude ved østre Strand ligger den større Gaard Polleholm. Den har i umindelige Tider været Selveje og staar for henved elleve Tdr. Hartkorn. Før Udskiftningen laa den ved Gaden i Overby lige Øst for Guldborgbakken, og Marken, hvori den har ligget, hedder endnu Polletoften. Ved den store Ildebrand i Overby brændte den og blev derpaa flyttet ud. Aaret efter gik den atter op i Luer, hvad der var blevet forudsagt, da der ved Gaarden havde vist sig Varselsild. Den stod oprindelig for vel syv Tdr. Hartkorn og var i ældre Tid, da de fleste Selvejerbønder paa Grund af deres forarmede Stilling gik over til at blive Fæstere, beboet af en Skibskaptajn, der uagtet sine trange Kaar ikke var at formaa til paa denne Maade at forbedre sin Forfatning. Blandt Gaardens ældre Ejere nævnes *Thomas Boesgaard*, hvis Søn Kancelliraad, Prokurator Hans Jacob Thomsen Boesgaard til Skrøbelevgaard var født her, og *Christian Kiær*, der senere ejede Stævnegaarden i Herslev og tilsidst boede i Rudkøbing. Under Udskiftningen

tilhørte Polleholm en *Madam Olsen*, der siden flyttede til Gaarden Olesminde i Vindeby, hvor hun døde i en meget høj Alder. Derpaa kom Polleholm igen til en *Boesgaard*, der imidlertid blev forarmet og maatte sælge Gaarden for 7000 Rdl. Senere gik det atter fremad for denne Familie, der igennem Legatstifterne Proprietær Rasmus Boesgaard og hans Søster Frøken Else Boesgaard er blevet til stor Velsignelse for Langeland.

Af senere Ejere maa især nævnes *Hubert Lefeldt*, en driftig og dygtig Mand, der i høj Grad forbedrede Gaarden. Der havde ved denne tidligere været en Vindmølle, som blev nedlagt af R. Boesgaards Eftermand *Lars Jørgensen*. Senere blev der opført Teglværk, der i mange Aar dreves med tyske Arbejdere fra Lippe Detmold. Ogsaa Pottemageri og Kalkbrænderi blev anlagt og var i flere Aar en betydelig Industri for Gaarden.

Hvor Tanneshøjstrædet ophører, fører en Vej hen til Østergaard, der nu er Selveje, men tidligere som Fæste hørte under Skovsbo og i gamle Dage var beboet af denne Gaards Godsforvalter. Senere træffer vi atter Bønder i Østergaard. Saaledes i Begyndelsen af forrige Aarhundrede *Niels Nielsen*, om hvem haves følgende lille Fortælling.

Da Illebølle Bymænd ved Snedelingen paa Sognets Veje fandt sig forurettede, havde de flere Gange forgæves anket derover. Nu traf det sig, at Niels Nielsen i Østergaard blev Oldermænd i et Aar, da der faldt megen Sne. Han samlede det hele Mandskab og lod det hver Dag arbejde paa Gaden og de mindre Veje uden at naa Landevejen. Der indløb nu Klage paa Klage over, at denne blev forsømt; men Niels Nielsen undskyldte sig stadig med, at det

hidtil havde været ham umulig at naa Landevejen, skønt alle Mand hver Dag havde været ude. Det hjalp. Landevejen blev nu opøst af de øvrige Sognebeboere, og Bymændenes Klage over Snedelingen blev herefter taget til Følge.

Nord for Guldborgbakke ligger Skolen.

1727 nævnes *Jørgen Danielsen* som Skoleholder i Illebølle. Han efterfulgtes af Sønnen *Daniel Jørgensen*, der var født 1738, og som 1813 tog Afsked og flyttede til Lindelse, hvor han døde 27. Decbr. 1814. Hans Eftermand som Lærer i Illebølle blev *Christian Matthisen*. Han var født i Nørre Enlev i Ris Sogn ved Aabenraa den 30. Juli 1789 og tilhørte en gammel Fribondeslægt. Han havde i tre Aar gaaet paa Trolleborg Seminarium, hvor Professor *Oest* dengang var Forstander, og derfra blev han i Foraaret 1813 dimitteret med Udmærkelse.

Kort efter blev han paa Biskop *Plums* Anbefaling af Lehnsgreve *Frederik Ahlefeldt* kaldet til Lærerembedet i Illebølle, hvortil han kom med Kærlighed til sin Gerning og med Tro paa at skulle blive til Velsignelse for sin Kreds. Han vilde Oplysning til Frihed; baade for gamle og unge. Frihedssolen havde gennemvarmet ham i hans Hjemstavn og senere paa Trolleborg, hvor hans uforglemmelige Lærer Professor *Oest* havde begejstret ham for Grev *Reventlows* Skoletanker. Disse bragte han nu med til Langeland, og han kom

Johann Friederich Oest, f. 1755, † 1815, Forstander paa Brahetrolleborg Seminarium 1795, Professor 1803.

Dr. th. *Frederik Plum*, f. 1760, † 1834, Biskop over Fyns Stift 1811.

Grev *Frederik Ahlefeldt Laurvig*, f. 1760, † 1832, Lehnsgreve 1791, Generallieutenant 1813.

med Ungdommens lyse Sind og stærke Tro paa, at hans Gerning skulde lykkes.

En Dag i Forsommeren 1813 kom han til den smukke Ø. Fra Vejgrøften bød de mange Ærenpris ham Velkommen, og fra Bøgelunden kikkede Gøgen. Over hans Hoved slog Lærken sine Triller, og inde paa Marken gjorde Lammene de nydeligste Spring for ham. Han kunde ikke klage for god Modtagelse; men han kom ogsaa for at vie sit Liv og sine Kræfter til den smukke Gerning, som kort og godt kunde udtrykkes i de faa Ord: Oplysning til Frihed.

Og der var Jordbund for hans Arbejde. Det var ikke Sønderjyllands fribaarne Mænd, han var kommet til. Heller ikke Brahetrolleborgs Bønder med den ranke Vilje og det lyse Sind. Paa Langeland mødte han derimod Hoveriet og anden Tyngde, der krøgede Bondens Ryg og sløvede hans Sind. Kun nu og da, som ved Voldermissegildet, lyste det op i Fæsterens Tilværelse. Ellers var denne alt andet end lys, kun graat i graat overalt, hvor han end saa hen. Han forstod vel næppe, hvad den ny Lærer vilde; men han fik en Luftning af Frihed, som han uden at kende dog havde en Fornemmelse af at være noget, der bar imod lysere og bedre Tider.

Og Børnene var glade ved Matthisen. Ingen Ramse mere! Hvorfor plage de smaa med al det Udenadskram, som Professor Oest paa Trolleborg kaldte det! Undervisningen skulde ikke være Lære, men Liv. Ved de tørre Kundskaber vilde Evnerne krympe ind, og de skulde netop udvikles, da især Viljen. De kolde Kundskaber var blot Oplysning uden Varme; kun det Lys, der slukkes. Hjertets Oplysning derimod gav Varme og Lys. Varme, der udvider Hjertet, saa det rummer mere, og Lys, der aldrig

slukkes, end ikke i Døden. Men for at Undervisningen kan blive Liv med Lys og Varme, maatte man brænde selv. Uden det kunde man umulig tænde andre. Med sin hele Person maatte Læreren staa i sin Skole.

Og Anskuelighed maatte der til. Det formaar alene Ordet i Samtale og Fortælling. I Ord kunde der males Billeder for Børnene, saa Historiens store Skikkelser kunde træde tydelig frem. Og Naturen var en kær Billedbog for Barnet. Derfor ud i Mark og Skov og Eng; bort fra de tørre Bøger, ud i Livets store Skole for der med den lille Bi at suge Blomsterduft, for der at lytte til Fuglesang, der stemmer Hjertets Streng. Saa bygges der en Bro fra denne til en bedre Verden.

Dette var ny Tale. I fyrretyve Aar havde gamle Daniel svunget Ferlen, indtil den var gledet ud af hans Haand, og han ikke kunde mere.

En ny Tid var inde.

Matthisen, denne unge tætbyggede, kraftige Skikkelse med de grove Træk, men med de smukke Øjne, kom med Frihed baade for unge og gamle. Ingen Ramse, intet Hoveri; men Oplysning til Frihed! Saa-dan var det jo, han kaldte det.

Fæstebonden rettede Ryggen og saa den ny Tid dæmre langt ude.

Ja langt ude!

Matthisen var den enlige Svale, og een Svale gør ingen Sommer. Det blev det heller ikke paa Lange-land dengang.

To Skoleretninger mødtes.

Sognepræsten var en Mand af den gamle Skole. Han vilde Lære, hvor Matthisen vilde Liv. Det maatte da komme til Kamp, og den blev varm; thi Striden

stod mellem to højtbegavede Mænd med stærke Viljer. Dog var den temmelig ulige. Præsten havde Tiden paa sin Side. Matthisen var *kun* Skolelærer. Og dette *kun* var dengang stort og blev sagt med Eftertryk. Senere blev det mindre og er vel nu aldeles faldet bort, efter at dygtige Lærere har naaet op til de allerhøjeste Stillinger i Samfundet, og Skolens Ger-ning ogsaa har vundet større Anseelse. Præsten var derimod i de Tider den Mand, der som oftest havde mest at sige i Sognet. Han var vel ikke længere dets Fader, men mere dets Herre, der mange Steder optraadte med stor Myndighed.

Kampen imellem Hr. *Bojesen* og Skolelærer Matthisen var derfor temmelig ulige. Vel havde Matthisen Beboerne paa sin Side, og det alle uden Undtagelse, som det viste sig engang, da der indløb Klage over ham. Præsten skrev til ham den 22. Novbr. 1815, at det var blevet Skolekommissionen foredraget, at Forældrene i Illebølle Skoledistrikt er meget misfor-nøjet med den Uorden, som hersker i Undervisningen i Illebølle Skole. Børnene maatte gaa længe paa Gaden, før Skolelæreren indfandt sig, skønt det var langt over Tiden. Derfor skulde Skolekommissionen ikke undlade at erindre Skolelærer Matthisen om, at han i Fremtiden med Omhyggelighed vilde sørge for, at ingen Anledning til Klage fra hans Side blev givet Forældrene, da den højst ugerne vilde se sig nødsaget til at gøre Anmeldelse af slig en Anke for den høje Amtsskoledirektion.

Herpaa svarede Matthisen, at han troede at have sit Distrikts Beboeres Yndest; men da der var ført

Magnus Ernst Bojesen, f. 1776, † 1842. Sognepræst i Lindelse 1810.

offentlig Klage imod ham, vilde han bede sine Skolebørns Forældre om at tegne deres Navne nedenfor i en af de der anførte Rubrikker; de misfornøjede til venstre, de fornøjede til højre.

Og saa gik denne Skrivelse rundt fra Hus til Hus med det Resultat, at ialt syv og tredive Navne kom i Rubrikken til højre og ikke et eneste til venstre, saa der slet ikke var nogen, der var misfornøjede med ham. Dette var en Triumf for Matthisen, og han skyndte sig ogsaa med at sende Præsten dette Bevis for ugrundet Klage.

Endnu i 1819 havde Matthisen Beboerne paa sin Side, hvad de viste ved at give ham Offer i Kirken, skønt dette alene tilkom Præsten og Degnen i Lindelse. Beboerne havde anmodet Matthisen om at komme i Kirke og stille sig ved Gangen i en Stol med sin Hat ved Siden. Efter nu at have ofret til Præst og Degn, gik Beboerne ved Nedgangen fra Alteret hen og kastede Penge i Matthisens Hat. Da Gudstjenesten var forbi, gik Matthisen med Offeret i Hatten op til Præst og Degn og tilbød dem det; men de undslog sig for at modtage det, hvorfor han altsaa beholdt det. Saaledes var der blevet ofret til ham ved tre Højtider. Præsten indberettede det til Amtsprovsten og denne igen til Biskop Plum. Amtsprovst *Lund* vil ikke kalde det en Gave, hvortil Matthisen ikke trænger, men et Paafund, som dette urolige, intrigante Menneske selv har udtænkt for at chikanere Sognepræsten og Degnen; i Lighed med alt det øvrige, som denne Skolelærers mageløse Dumdristighed udklækker. Han klager over Matthisen som Bøndernes Koncipist og udbeder sig

Hans Peter Egede Lund, f. 1769, † 1846, Sognepræst i Rudkøbing 1812 til 1833, Amtsprovst 1816.

ham forflyttet eller ogsaa afskediget. Skulde Amtsprovsten fremtidig virke paa den Post, Kongen havde betroet ham, maatte han ogsaa nyde den Agtelse, som kunde tilkomme ham.

Ogsaa med Lehnsgreven, den gamle General, tørnede Matthisen sammen. I hans Kaldsbrev hedder det, at han skulde have udlagt Jordlod til Embedet, naar Bjerggaarden blev fæsteledig; men det blev der alligevel ikke. Gang paa Gang indgav han derfor Andragende om at maatte faa, hvad der lovlig tilkom ham; men forgæves. Det kom da til Proces, der for Matthisen var saa meget mere kedelig, som Lehnsgreven var Medlem af Amtsskoledirektionen. I Klage til Biskoppen kalder Greven Matthisen et slet Menneske, der idelig ophidser Bønderne mod Præsten og deres øvrige Foresatte. Ja Autoriteten vilde aldeles svækkes, og det hele Skolevæsen paa Langeland blive til intet, om dette ondskabsfulde Menneske skulde vedblive at kunne trodse Præsten, Amtsprovsten og Greven.

Efter en elleveaarig Proces vandt Matthisen imidlertid sin Sag, og der blev udlagt Skolejord til Embedet. Men hans Fjender var for mange og for stærke, saa det lykkedes dem tre Gange at faa ham suspenderet. Dog, hans glimrende Evner og sjældne Djærvehed hjalp ham atter og atter i Embedet igen. Og man forsøgte ellers alt for at fælde ham. Han blev beskyldt for at have forfalsket et Pas, og han blev sagsøgt som Fader til Anne Pedersdatters uægte Barn; men det hjalp kun lidet, han blev frifundet baade for det ene og det andet.

Endelig fandt man paa Raad.

Kunde der faas tilstrækkelige Vidnesbyrd for, at

han var drikfældig, da skulde det nok lykkes at faa ham styrtet.

Sladderer maatte tages i Tjeneste. Der blev Forretning. Selv paa større Steder gav det Mælk i Spanden og Flæsk i Kurven, naar man indfandt sig i Køkken og Borgestue og ad den Vej kunde indsmugle, hvad Folk sagde.

Ogsaa tidligere havde Sladderer nok været ude. Matthisen havde ikke hængt i Klokkestrengen, som en Skolemand jo dog burde. Man havde set ham med Børnene plukke Blomster langs Kanalen eller ude i Ejmosen, og han havde haft dem med paa Guldborgbakken, hvor det hed sig, at de havde Geografi. Til noget, der kaldtes Gymnastik, havde han ogsaa brugt Skoletiden. Det skulde være saa sundt, havde han sagt. Som om Bønderbørn ikke fik tilstrækkelig Bevægelse hjemme i Mark og Lade. Endelig kunde man træffe ham i Leg med Børnene, og det var dog ikke for at lege, de blev sendt i Skole.

Sladderer om dette og meget andet havde nok ført til Klage, ja til Sagsanlæg imod ham, og han havde endog været sat fra Embedet tre Gange; men han var dem alle for klog. Der skulde mere til. Det var ikke saa let at fælde ham. Dog, Sladderer var virksom, og endelig fik man Ram til ham.

En Svaghed, der havde fulgt ham siden Drengesaarene, blev den Tue, der væltede Læsset. Han var ofte plaget af stærk Hovedpine med Opkastning og Svimmelhed, og da var en dansk Snaps den bedste Medicin for ham, især naar han kunde faa den i Tide. Denne Svaghed tog til med Aarene, og dermed ogsaa Snapsene; men drikfældig blev han ikke i Henhold til de mange Erklæringer fra troværdige Mænd, der med Ed vilde bekræfte deres Vidnesbyrd.

Saaledes havde Lærer og Dannebrogsmænd *Møllmann* i Bøstrup kendt Matthisen siden 1810. De havde gaaet paa Seminariet sammen og senere begge faaet deres Lærergerning paa Langeland. Møllmann var i Hennemved og Fuglsbølle endog Nabo til Matthisen og kom meget sammen med ham; men han fandt ham altid at være et særdeles moralsk og ædrueligt Menneske. Senere var Møllmann blevet forflyttet til Bøstrup, tre Mil fra Illebølle, men kom dog nu og da sammen med Matthisen, og han har aldrig bemærket, at han var drikfældig. Han havde nok hørt Rygtet om, at han skulde være blevet det senere. Derfor havde han engang i Bøstrup sat ham paa Prøve; men det viste sig, at Rygtet var aldeles ugrundet.

Lærer *Coppelgaard* i Stoense og Matthisen var Bysbørn og havde gaaet i Skole sammen. For nogle faa Aar siden havde Coppelgaard været hjemme, og da havde deres gamle Lærer spurgt, om Matthisen endnu led af den slemme Hovedpine. Det var dennes Følger, som Rygtet kaldte Drikfældighed; men Rygtet løj, det var Coppelgaard aldeles overbevist om.

Og lignende Vidnesbyrd forelaa fra Præsten paa Strynø Hr. A. A. Petersen samt fra Lærer *Spodsberg* der. Selv blandt Beboerne i Illebølle var der

Johannes Matthæus Peter Caspar Carolus Theodorus Møllmann, f. 10. Juni 1791, † 30. August 1853, Lærer i Bøstrup 1822.

Jens Jessen Coppelgaard, f. 1796, † 1855, Lærer i Stoense 1826.

Andreas August Petersen, f. 1802, † 1854, Sognepræst paa Strynø 1829, i Rise paa Ærø 1841.

Anders Pedersen Spodsberg, f. 1794, † 1875, Lærer paa Strynø fra 1817 til 1860.

flere, som vidnede om Matthisens Ædruelighed. Saaledes Hans Jeppesen. Matthisen kunde være ufornuftig i sine Ytringer. Han kunde saaledes sige, at Flasken skulde tømmes, naar den blev sat paa Bordet, og skønt det blot var hans Spøg, saa kunde der nok være dem, der tog det i fuldt Alvor og sørgede for, at den ikke rummede for mange Snapse. Men aldrig havde Hans Jeppesen erfaret, at Matthisen skulde være drikfældig.

Dog, det hjalp kun lidet med disse og flere Vidnesbyrd. Hvad man havde imod Matthisen, skulde tilskrives Drukkenskab, og derpaa skulde han fældes. Flere og flere af Beboerne vendte ham nu ogsaa Ryggen og førte Klager over ham. Mangel paa Forstaaelse af det, han vilde, havde vel ogsaa sløvet hans Interesse for Skolen, og de mange Processer, hvori han indvikledes, og som han førte selv, optog ham sikkert alt for meget. Men endnu i November 1832 giver Amtsprovst Lund ham dog ved en Visitats det bedste Vidnesbyrd. Man faar da ogsaa Indtryk af, at hans Uvenner har maattet lede efter Klagepunkter, naar et af disse er Anke over, at han ikke afhører Børnene. Det var Ramsen man vilde holde paa. Religionsundervisning uden den kunde ikke tænkes. De store Anmærkningsstykker i Balles Lærebog maatte holdes i Hævd. Paa Sottesengen levnes os kun liden Tid, og hvad de nu ellers hed, maatte læres paa Fingrene; hvordan skulde Børnene ellers komme frem i Verden!

Men var Klagerne over ham end vage, saa var de til Gengæld mange, og hans Fjender var mange. Dertil kom, at han mødte ingen Forstaaelse, hvad der maa til, om noget skal føres frem. Og et godt Hjem maa der til, hvad han egentlig al sin Tid maatte

savne. Hans Ægteskab var næppe lykkeligt, skønt hans Hustru ofte optraadte djærvt til hans Forsvar. Nok er det, Grunden gled lidt efter lidt bort under hans Fødder. Han tabte Fodfæstet, og det lykkedes hans Modstandere at fælde ham, saa han ved Højesteret den 24. April 1839 blev dømt fra Embedet.

Han flyttede derpaa ind i Østergaarden, som han tidligere havde købt, og hvor han i nogle Aar havde haft en Forpagter. Her boede han saa indtil 1851, da Hjemkærligheden blev ham for stærk, og han vendte tilbage til sit Fødesogn, hvor han i Brunde havde købt en Gaard, og hvor han et Aars Tid efter døde den 12. Juni 1852.

Øst for Sakristiet paa Ris Kirkegaard blev han stedet til Hvile; men ingen Mindesten er rejst ham, ingen Blomst vokser paa hans Grav. Kun Degnen i Ris er i Stand til at paavise denne efter et gammelt Kirkegaardsregister. Lad da disse Linier være en Mindeblomst for hin mærkelige Mand, der var kommet alt for tidlig. Frihedssolen i Slesvig dengang og paa Trolleborg havde lokket ham frem; endnu i de kolde Foraarsdage. Han var og blev den enlige Svale, der ikke bringer Sommer. Denne skulde først oprinde langt senere.

Kilder:

- P. N. Bondesen. Optegnelser om Illebølle.
Illebølle Skoles Embedsbog.
Lindelse Kirkebog.
Illebølle Oldermandsprotokol.
Landsarkivet i Odense.
Højesterets Justitskontors Arkiv.
Ris Kirkebog.
Biografisk Leksikon I. VI. VII. XIX.
Wiberg. Præstehistorie II.
Skaarup Seminarium 1803—1903.
Meddelelse af Hmd. i Illebølle Lars Pedersen Bromand.
do. af Amtsførstander Hans Jacob Nissen i Rødekro ved
Aabenraa.
-